

УДК 336.22

В. Ф. Савченко,
доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії
Чернігівського державного інституту
економіки і управління

А. Ф. Лось,
аспірант кафедри економічної теорії
Чернігівського державного інституту
економіки і управління

ОЦІНКА РІВНЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У роботі розглянуто підходи до визначення поняття «податкове навантаження», його оптимального рівня для економічного розвитку країни. Проаналізовано величину цього показника в цілому по Україні та в розрізі регіонів. Проведено оцінку і співставлення розрахунків податкового навантаження, прослідковано його динаміку, здійснено порівняльну оцінку з аналогічними показниками розвинутих країн світу.

Ключові слова: державне регулювання, податкове навантаження, суб'єкт господарювання, фінансові ресурси, фінансове забезпечення.

В. Ф. Савченко, А. Ф. Лось
ОЦЕНКА УРОВНЯ НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ
В УКРАИНЕ

В работе рассмотрены подходы к определению понятия «налоговая нагрузка», его оптимального уровня для экономического развития страны. Проанализирована величина данного показателя в целом по Украине и в разрезе регионов. Проведена оценка и сопоставление расчетов налоговой нагрузки, прослежена его динамика, осуществлена сравнительная оценка с аналогичными показателями развитых стран мира.

Ключевые слова: государственное регулирование, налоговая нагрузка, субъект ведения хозяйства, финансовые ресурсы, финансовое обеспечение.

V. F. Savchenko, A. F. Los
AN ESTIMATION OF LEVEL OF TAX BURDEN
IN UKRAINE

In the article the approaches to determination of a «tax burden» definition and its optimal level for economic development of a country are considered. The size of this index is analysed to the whole Ukraine and to each of the regions. An estimation and comparison of calculations of the tax burden are conducted, an investigation of its dynamics and comparative estimation with the analogical indexes of the developed countries of the world are carried out.

Key words: government control, tax burden, enterprise, financial resources, financial providing.

Постановка проблеми. Дослідження вчених свідчать про те, що податки є інструментом державного регулювання макро- та мікроекономічних процесів у країні. За економічною сутністю вони забезпечують механізм розподілу фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання і державою. В умовах ринкових відносин саме податкова система справляє значний вплив на стабільність фінансового стану господарюючих суб'єктів. Сукупність усіх податкових платежів на рівні підприємства, галузі, регіону та країни у цілому встановлює рівень податкового навантаження, який визначає «податковий клімат» і формує умови фінансово-економічного розвитку.

Податкова система України, маючи достатній досвід існування, не створила ефективного механізму функціонування, здатного стимулювати розвиток економіки. Відсутність стабільної законодавчої, ефективної економічної та виваженої податкової політики в напрямі оподаткування господарюючих суб'єктів не забезпечила досягнення достатнього рівня довіри з боку останніх, що призвело до тінізації економіки і низьких темпів економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними вітчизняними науковцями, що акцентують увагу на дослідженнях категорії податків та показників їх дії, є В. Андрущенко, О. Василик, А. Крисоватий, І. Лютий, П. Мельник, В. Опарін, А. Поддєрьогін, В. Суторміна, А. Соколовська, В. Федосов та інші. Авторами останніх публікацій, які розглядали питання податків і податкового навантаження в

Україні та світі, є Г. Василевська, О. Годованець, О. Іванишина, Т. Маршалок, В. Поліщук, О. Раденька, Н. Рисова, Г. Філюк, О. Фрадинський, Н. Ярова та ін.

У роботах зазначених авторів акцентується увага на теоретичних питаннях розвитку податкової системи та окремих її елементів, аналізується вплив податків на розвиток економіки України, розглядаються засади реформування системи оподаткування. Однак дослідження рівня податкового навантаження, зокрема в регіональному розрізі, та його порівняльної оцінки з показниками розвинутих країн світу за останні роки майже не проведено. Відсутність напрацювань у цьому напрямі визначає актуальність питання і необхідність здійснення подальших аналітичних досліджень.

Метою статті є розгляд сутності поняття «податкове навантаження», визначення рівня цього фінансового показника в економіці України в цілому і в окремих регіонах із проведінням порівняльної оцінки та аналізу динаміки.

Основні результати дослідження. У сучасній економічній літературі існують різні точки зору щодо трактування сутності поняття «податкове навантаження» (тягар). Однак всі вони сходяться на тому, що це відносний показник вимірювання, за яким проводиться аналіз та оцінка рівня ефективності дії окремих податків чи податкової системи у цілому. О. Годованець і Т. Маршалок стверджують, що податкове навантаження є показником ефективності рівня втручання держави через податки в діяльність платників [1, с. 85].

А. Соколовська зазначає, що податкове навантаження – це ефект впливу податків на економіку загалом та окремих її платників, пов'язаний із економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання [2, с. 5].

О. Фрадинський визначає податковий тягар за абсолютним та відносним підходами. Для більш повного відображення фіскального тиску на платників податківним запропоновано розширену формулу.

$$ПН = \frac{(ФПН+НПФ+Н-П+Зв)}{ВВП} \times 100\%$$

де ФПН – фактичні податкові надходження; НПФ – надходження до позабюджетних фондів; Н – недоїмка; П – сума переплати; Зв – сума заборгованості держави із відшкодування (повернення) податків та зборів; ВВП – валовий внутрішній продукт.

Підсумовуючи теоретичну частину, О. Фрадинський зазначає, що податковий тягар – це узагальнений показник, який характеризує величину податкових вилучень на макrorівні (держави) або мікрорівні (господарюючого суб'єкта) [3, с. 80].

Як показують дослідження, трактування зазначеного поняття є різними залежно від формації його розгляду, однак це не дає підстав стверджувати, що вони відрізняються за економічним змістом. Ми дотримуємося думки про те, що податкове навантаження є показником, який характеризує систему оподаткування і визначає рівень перерозподілу фінансових ресурсів у країні. В Україні аналітичними відділами Державної податкової служби оцінка сплати податків та зборів проводиться за допомогою таких показників, як: середньогалузеве податкове навантаження, рівень податкового навантаження в цілому по країні, в розрізі областей, районів, окремих суб'єктів господарювання.

Питання щодо встановлення оптимального рівня податкового навантаження як чітко визначеної норми співвідношення між бюджетами та валовим внутрішнім продуктом розглядаються вже не одне століття. Необхідно зазначити, що на різних історичних етапах розвитку науковці дотримувалися відмінних думок щодо його оптимальності. Наприклад, французький економіст кінця XIX століття П. Леруа-Бойе, вивчаючи проблему рівня оподаткування, писав, що податки, які становлять 5–6% національного продукту, є помірними, а ті, які перевищують 12%, шкодять економічному зростанню [1, с. 86].

Американський економіст А. Лаффер у кінці XX століття зазначав, що граничною ставкою для вилучення до бюджету є ставка 30% суми доходу; 40–50% вилучення доходів скорочує заощадження населення, тягне за собою незацікавленість в інвестуванні й відповідно означає скорочення податкових надходжень [4, с. 198]. У міжнародній практиці для оцінки податкового навантаження на макро-

економічному рівні використовують так званий податковий коефіцієнт, який розраховується як відношення суми сплачених податків, включаючи обов'язкові відрахування на соціальне страхування, до валового внутрішнього продукту в ринкових цінах.

Сьогодні у країнах світу не існує єдиного пропорційного рівня податкового навантаження. У таких країнах, як Греція, Естонія, Іспанія, Ірландія, Латвія, Польща, Португалія, частка податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті знаходиться в межах 30–35%, тоді як у Бельгії, Данії, Франції, Швеції цей показник становить від 45 до 55%. Розбіжності в показниках пояснюються рівнем соціально-економічного розвитку країн і ступенем ефективності проведення їх фінансової політики.

У наукових колах України й досі тривають дискусії про оптимальний та ефективний для економіки країни рівень оподаткування, який би стимулював розвиток виробничого сектору, при цьому забезпечуючи підвищення соціально-економічних норм і стандартів.

Для оцінки частки податкових надходжень зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті ми скористаємося даними, наведеними в табл.

Аналіз даних табл. показує, що порівняно з ринково розвинутими країнами світу цей показник невисокий і коливається в межах від 21,42 до 23,92 відсотків (за перший квартал 2011 року показник становить 27,72%). За цим критерієм Україна знаходиться в одній групі з такими країнами, як США (26,4%), Японія (25,8%), Португалія (33,9%), Ірландія (28,4%), Австралія (31,5%), Туреччина (31,1%), Узбекистан (24%) [7, с. 214]. Оцінка показників у динаміці свідчить, що у 2008 р. зростання рівня податкового навантаження порівняно з 2007 р. дорівнює 1,55%. Починаючи з 2008 року, спостерігається тенденція до його зниження, однак за даними першого кварталу 2011 р., підвищення становить 6,3% порівняно з 2010 р.

Аналіз рівня податкового навантаження в Україні показує, що згідно з плановою величиною податкових надходжень відбувається їх недовиконання, окрім 2007 року. Таким чином, аналізуючи цей показник, необхідно враховувати, що його величина передбачалася дещо вищою, ніж була фактично: у 2008 році – на 0,56 %, 2009-му – на 3,57%, 2010-му – на 0,85% та у 1 кварталі 2011 року – на 1,22%.

Отже, не можна погодитися з думкою багатьох науковців і практиків про те, що в Україні існує надзвичайно високий рівень податкового тягара, унаслідок чого знижуються можливості податкового стимулювання росту обсягів виробництва, структурної перебудови економіки, підвищення ступеня ділової активності суб'єктів господарювання [8, с. 31; 9, с. 15].

Оптимальність рівня податкового навантаження має визначатися економічними умовами розвитку та складовими системи державного управління, а також тим, наскільки ефективно використовуються податкові надходження при перерозподілі державного бюджету для задоволення соціально-економічних потреб суспільства.

Не можна не погодитися з думкою А. Крисоватого, який зазначає, що якщо у Швеції величина податкового тягара становить близько 55% ВВП, а в Україні коливається в межах 20–25%, то твердження, що податкове навантаження для шведів більше, ніж для українців, є помилковим, оскільки частка податків, що повертається населенню при перерозподілі доходів бюджету, для перших становить близько 85%, тоді як у нас вона не перевищує 30% [10, с. 56].

В Україні, як стверджує чимало науковців, спостерігається нерівномірне податкове навантаження, що не забезпечує створення однакових умов для ведення бізнесу і порушує основні

Таблиця

Частка податкових надходжень зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті

№ за/п	Показник	Рік									
		2007		2008		2009		2010		1 квартал 2011	
		План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт
1	Податкові надходження, млрд. грн.	158,77	161,26	232,48	227,16	240,65	208,07	243,75	234,45	76,26*	73,05
2	ВВП за фактичними цінами, млрд. грн.	720,731		949,864		913,345		1094,607		263,55	
3	Рівень податкового навантаження, %	22,03	22,37	24,48	23,92	26,35	22,78	22,27	21,42	28,94	27,72

* Розрахунок здійснено пропорційно до планової річної величини
Джерело: [5; 6; власні розрахунки]

принципи функціонування податкової системи. Для оцінки рівномірності та пропорційності оподаткування проаналізуємо співвідношення між податковими надходженнями бюджетів і валовим внутрішнім продуктом у регіональному розрізі, визначимо та оцінимо їх динаміку і тенденції до змін [11; 12; власні розрахунки].

Дані, наведені в табл., показують, що податкове навантаження в областях України відносно суб'єктів господарювання, які зареєстровані на їх території, нерівномірне. Найвищим показник податкового навантаження протягом 2004-го – 1 кварталу 2011 рр. був у Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Львівській, Харківській, Черкаській, Чернігівській областях, містах Києві та Севастополі. Частка податків у валовому внутрішньому продукті у цих областях становить понад 20%. Низькі показники рівня податкового навантаження мають Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська і Херсонська області – близько 15%.

Як показують дослідження, рівень податкового навантаження в регіонах не залежить від їх виробничо-економічного потенціалу. Аналіз структури валової внутрішньої продукції та податкових надходжень свідчить про те, що в таких областях, як Львівська, Харківська, Чернігівська, містах Київ та Севастополь частка податкових надходжень є більшою від частки валової внутрішньої продукції відносно загальних даних по країні. Найбільше перевищення цих показників спостерігається у Харківській області та місті Києві. Необхідно також відмітити, що протилежна ситуація зафіксована в Донецькій області, де частка податкових надходжень є значно нижчою, ніж частка валового внутрішнього продукту. Характерна особливість такої економічної ситуації полягає в тому, що динаміка розглянутих показників зберігається протягом усього періоду, який аналізується.

Оцінюючи показники за 1 квартал 2011 р., необхідно відмітити, що в усіх регіонах України відбувається стрімке зростання рівня податкового навантаження. Цей показник коливається в межах від 20 до 25% у АР Крим, Вінницькій, Житомирській, Київській, Одеській, Полтавській, Сумській, Чернівецькій областях, від 25 до 30% – у Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Львівській, Черкаській областях і місті Севастополі; перевищив позначку 30% у Харківській, Чернігівській областях та місті Києві. Найбільше зростання податкового навантаження за 1 квартал 2011 року порівняно з 2010 роком зафіксовано у Дніпропетровській (6,03%), Львівській (6,69%), Харківській (7,78%), Черкаській (6,27%), Чернігівській (6,56%) областях, містах Києві (10,92%) та Севастополі (6,12%).

У ході проведення досліджень необхідно також враховувати, що за існуючими статистичними показниками рівня податкового навантаження і валового внутрішнього продукту не повною мірою відображається фактична економічна ситуація, оскільки високий рівень тіньової економіки спотворює реальні дані. За оцінкою Міністерства фінансів України, у 2009 році рівень тіньової економіки в нашій державі становив близько 36% [13, с. 21]. Однак результати досліджень деяких науковців та експертів показують, що цей показник знаходиться в межах від 50 до 70% валового внутрішнього продукту країни [14]. Зниження рівня тінізації фінансового сектору є колосальним резервом для зростання доходів і збалансування державного бюджету країни. Сьогодні ключовим завданням уряду має стати реформатування системи державних фінансів як у податковій, так і в бюджетній політиці.

За результатами аналізу рівня податкового навантаження, приведеного до обсягів валового внутрішнього продукту, важко однозначно сказати про нерівномірність його розподілу відносно економічного потенціалу та виробничих можливостей регіонів, позаяк юридична реєстрація суб'єктів господарювання може бути проведена і не за місцем здійснення господарської діяльності. Сконцентрованість господарюючих суб'єктів у певних регіонах не завжди пов'язана з їх природо-кліматичними, соціально-економічними умовами та виробничим потенціалом. Зако-

нодавча можливість консолідованого подання статистичної й податкової звітності, а відтак і обліку, нарахування та сплати податків, не створює логічних підстав для того, щоб дати однозначну відповідь стосовно рівномірності й пропорційності розподілу податкового навантаження в регіональному розрізі поміж суб'єктами господарювання. Таким чином, постає необхідність проведення глибшого аналізу й оцінки цих показників, що можна зробити, співставляючи кількість зареєстрованих та дійсно працюючих суб'єктів господарювання з обсягами виробленого сумарного продукту і величиною сплачених ними податків.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, варто зазначити, що податкове навантаження є одним із фінансових показників, який визначає частку валового внутрішнього продукту на макrorівні та валового доходу суб'єкта господарювання (прибутку) на мікрорівні, що перерозподіляється та акумулюється в бюджеті країни у вигляді податків і зборів.

Оцінка рівня податкового навантаження в Україні показує, що оподаткування має помірний характер порівняно з ринково розвинутими країнами світу, однак питання щодо його пропорційності та рівномірності на регіональному рівні залишається невирішеним. Результати досліджень засвідчили, що частка податкових надходжень у розрізі регіонів і її динаміка за період, який аналізується, не відповідає частці та динаміці показника валового внутрішнього продукту. Тенденція щодо пропорційності розподілу податкового навантаження залишається незмінною протягом усього досліджуваного періоду. Отже, розбіжності, виявлені у ході досліджень, вкотре доводять відсутність пропорційності в оподаткуванні, що є порушенням одного із основних принципів, закладених в основу функціонування податкової системи та чітко визначених у Податковому кодексі України.

Відсутність пропорційного розподілу податкового навантаження спостерігається не тільки в регіонах, а й між суб'єктами господарювання, де не дотримується рівномірність сплати податків та зборів, тобто одні сплачують більше за інших.

Першочерговим завданням уряду має стати збалансування рівня податкового навантаження між усіма регіонами України відповідно до обсягів валового внутрішнього продукту з урахуванням концентрації суб'єктів господарювання на певних територіях, регіональної спеціалізації, соціально-економічних і політичних умов. Вирішити цю проблему можна шляхом удосконалення механізмів оподаткування, встановлення рівномірних податкових ставок для всіх суб'єктів господарювання, надання обґрунтованих податкових пільг та інших преференцій.

Забезпечення рівномірності й пропорційності розподілу податкового навантаження в регіональному розрізі є важливим завданням уряду для здійснення ефективного управління фінансовою системою країни, що визначає актуальність питання та потребує проведення подальших поглиблених аналітичних досліджень у цьому напрямі.

Література

1. Годованець О. Податкове навантаження: важливий чинник соціально-економічної стратегії держави / О. Годованець, Т. Маршалок // Економічний аналіз. – 2008. – № 3 (19). – С. 85–89.
2. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 4–12.
3. Фрадинський О. А. Поняття податкового навантаження та підходи до його визначення / О. А. Фрадинський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – Т. 1. – С. 79–82.
4. Бартенев С. А. Экономические теории и школы (история и современность) / С. А. Бартенев. – М.: БЕК, 1996. – 258 с.
5. Виконання державного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list>

6. Основні показники економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/Stat/Electronic%20bulletin/data/stat.pdf>
7. Дропа Я. Податкове навантаження та його вплив на економіку України / Я. Дропа, І. Чабан // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 219. – С. 213–218.
8. Міщенко С. Г. Стимулювання економічного розвитку: аспекти оподаткування : монографія / С. Г. Міщенко. – Донецьк : Юго-Восток, 2006. – 224 с.
9. Поліщук В. Г. Роль податкової політики у стимулюванні сталого розвитку регіонів / В. Г. Поліщук // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2009. – Вип. 6(24). – Ч. 2. – С. 13–21.
10. Крисоватий А. І. Оподаткування і ринок: умови і можли-

- вості поєднання. – Тернопіль : Вид. Карпюка, 2000. – 314 с.
11. Показники виконання державного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23593;jsessionid=b5b1048bf511eb6fd9565d7441f36e1b
12. Маршалок Т. Регіональні особливості податкового навантаження в Україні / Т. Маршалок // Світ фінансів. – 2007. – № 2 (19). – С. 135–142.
13. Собуцький С. Місце під «тінню» / С. Собуцький // Вісник податкової служби України. – 2008. – № 37. – С. 20–23.
14. Податки: бідні платять за багатих [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://taxportal.org.ua/node/65>

Стаття надійшла до редакції 21 вересня 2011 року

УДК 330.34 (477): 37.0

В. В. Єфремов,
кандидат економічних наук,
доцент Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано причини повільного реформування господарської системи України; обґрунтовано необхідність формування нового економічного мислення, завдяки чому влада при проведенні економічних реформ дістане підтримку населення; запропоновано конкретні кроки для підвищення ролі економічних знань.

Ключові слова: економічні реформи, економічне мислення, економічні знання, псевдодемократія, інноваційна модель розвитку.

В. В. Єфремов

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК
НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ ДЛЯ ВНЕДРЕНИЯ В
УКРАИНЕ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ

В статье проанализированы причины медленного реформирования хозяйственной системы Украины; обоснована необходимость формирования нового экономического мышления, благодаря чему власть при проведении экономических реформ получит поддержку населения; предложены конкретные шаги по повышению роли экономических знаний.

Ключевые слова: экономические реформы, экономическое мышление, экономические знания, псевдодемократия, инновационная модель развития.

Постановка проблеми. Найактуальнішою проблемою України на сучасному етапі реформування її господарської системи є оволодіння населенням економічними знаннями з ринкової економіки, що дасть йому можливість дотримуватися раціональної економічної поведінки, свідомо здійснювати вибір при задоволенні власних потреб, користуватись у повному обсязі кредитно-грошовими інституціями. Це активізує суб'єктивний фактор, без якого неможливо будувати принципово нові економічні відносини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх років науковий інтерес до дослідження ролі економічних знань в умовах трансформації господарської системи України значно підвищився. Причому економічні знання розглядаються як фактор зміни економічного мислення, певне середовище, стратегічний ресурс сталого розвитку, необхідна умова побудови громадянського суспільства, чинник адаптації до глобалізованого світу. Це

V. V. Yefremov

ECONOMIC EDUCATION AS THE NECESSARY
CONDITION FOR INTRODUCING THE INNOVATIVE
MODEL OF DEVELOPMENT IN UKRAINE

The author analyses the reasons of slow reforming the Ukrainian economic system. He substantiates the necessity of new economic thinking owing to which the authority will get the population's support carrying out the economic reforms. The author proposes some concrete steps for increasing the role of economic knowledge.

Key words: economic reforms, economic thinking, economic knowledge, pseudo democracy, model of innovative development.

засвідчує, що економічні знання у житті суспільства виконують різні функції і є об'єктом дослідження різних наук [1].

Мета статті – проаналізувати негативні тенденції, пов'язані із зниженням ролі економічних знань у житті українського суспільства, що робить населення вразливим відносно різноманітних ошукувань та зловживань.

Основні результати дослідження. Приступивши до реформування господарської системи відразу після проголошення незалежності, Україна зробила, безумовно, правильний вибір на користь природного розвитку суспільства, який забезпечували ринкові механізми. Реформування господарської системи повинно було корінним чином змінити значення економічних знань у суспільному житті України, бо ринкові відносини вимагають від суб'єктів господарювання осмислення та усвідомлення економічних процесів, відповідальності за результати